

A decorative header consisting of approximately 20 horizontal, wavy black lines that create a textured, water-like effect. The word "PRATARMĖ" is centered within this decorative frame.

PRATARMĖ

Galima tik stebėtis, kaip knygos ima gyventi savo gyvenimą. Rašytojai, sėdantys rašyti naujo kūrinio, mano išmaną savo darbą, ir tikriausiai būna teisūs – iki tos akimirkos, kai padedamas paskutinis paskutinio sakinio skyrybos ženklas. Dažniausiai būna taškas. Nors turėtų būti klaustukas, nes kas dėsias paskui, galima tik spėlioti.

Klasikinis pavyzdys – rašytojas, kurio geriausia knyga pasirodžiusi dingo kaip akmuo vandenyje. Prisiminkime Hermaną Melville'į arba F. Scottą Fitzgeraldą. Savo ankstesniais romanais pritraukęs daug skaitytojų, Melville'is tikriausiai manė, kad beprotiškas baltojo ryklio ieškojimas bus kaip laiminga žvaigždė. Nebuvo. Kaip ir Fitzgeraldo pasakojimas apie romantišką svajotoją, bandantį perrašyti savo praeitį. „Didysis Getsbis“ yra daug subtilesnis, daug giliau žvelgia į žmogaus prigimtį ir jos istorinį momentą negu ankstesnės jo knygos, tad beveik nesuvokiama, kaip nusigręžė gausi jo skaitytojų auditorija. Antra vertus, gal dėl to ir nusigręžė. Sėkmingai numatyti artėjančią negandą atrodo pernelyg niūru – kol ta katastrofa neatėina. Kaip teigė Fitzgeraldo amžininkas T. S. Eliotas, žmonija nepakelia per

daug tikrovės. Šiaip ar taip, Fitzgeraldas gyvas sulaukė tik to, kad dauguma jo knygų nebebuvo spausdinamos, honorarų nelikę. Prireikė kitos kartos, kad pasaulis suprastų, koks „Getsbis“ iš tiesų puikus ir tris ar keturis kartus ilgesnio laiko pripažinti, kad „Mobis Dikas“ – šedevras.

Žinoma, galima pasakoti ir apie netikėtus bestselerius, kurių laikas nepaveikia, arba kibirkštis, kurios įsiplieskia, bet paskui dingsta nepalikdamos pėdsako. Tačiau mūsų dėmesį prikausto į Mobį ir Getsbį panašios istorijos. Jeigu norite sužinoti, ką pasaulis mano apie rašytoją ir jo kūrinį, pasitikrinkite – na, po kokių dviejų šimtų metų.

Ne visos publikavimo vingių istorijos tokios ryškios. Visi mes tikimės turėti auditoriją – bet kokią – ir manome suprantą, kas mus skaitys. Kartais būname teisūs, o kartais visai susimauname. Dabar pateiksiu tokią lyg ir išpažintį.

Įprastinės padėkos dažniausiai dedamos knygos pabaigoje. Tačiau aš noriu prisipažinti, kad turiu ypač dėkoti vienai grupei, kurios pagalba buvo milžiniška. Tiesą sakant, be jos šios knygos patobulinti būtų buvę neįmanoma. Prieš kokį tuziną metų rengdamas šio dėstymo apmatų gana aiškiai įsivaizdavau savo knygos skaitytoją. Tai – trisdešimt septynerių metų kursų lankytoja, galbūt išsiskyrusi, galbūt slaugytoja, priversta metus iš naujo studijuoti dėl pakitusių savo profesijos licencijavimo taisyklių. Matydama perspektyvą gauti bakalauro laipsnį, šį kartą nusprendė klausyti širdies ir imtis anglistikos. Visada buvo uoli skaitytoja, bet jautė, kad suvokti literatūrai jai kažko trūksta, kažkokios gilios paslapties, kurią jos mokytojai žinojo, bet jai neperteikė.

Manote, aš čia pučiu arabus? Tai kad ne. Dėstydamas garsaus universiteto filiale, nuolat sutinku ją arba kitos lyties atitikmenį (dažniausiai vyrą, nors pasitaiko ir moterų), atleistą iš darbo prie „General Motors“ konvejerio. Dėstant Mičigano universitete Flinte, kitaip nei pagrindiniame Mičigano universitete, nuostabu tai, kad nuolat susiduri su suaugusiais studentais, kurių daugelis trokšta daugiau žinių. Turiu daug ir tipiškų studentų, bet ne-tradiciniai studentai mane kai ko išmokė. Pirma, niekada nedaryk išankstinių išvadų apie žmogaus patirtį. Turėjau studentų, kurie buvo perskaite

visą Joyce'ą arba Faulknerį, arba Hemingwayų, ir vieną, perskaičiusį daugiau čekų romanų, negu aš kada nors tikėčiausi įveikti, o ir tokių studentų, kurie, ko gero, skaitė tik Stepheną Kingą arba Danielle Steel. Mačiau Hitchcocko fanatikų ir Bergmano bei Fellinio gerbėjų, bet ir kitų, kurie manė, kad „Dalasas“ yra aukštasis menas. Ir niekada negali nuspėti, kurie bus kokie.

Antra, imk ir paaiškink. Jie tikisi, – ir kartais reikalauja garsiau negu jų jaunesni bendrakursiai, – sužinoti, kaip tai sulipdyta. Ar manytų, kad esu didysis žynys, ar didysis šarlatanai, jie nori sužinoti, kaip ši magija veikia, iš kur aš traukiu kai kurias savitas traktuotes.

Ir trečia, išmokyk principų, o tada ženklą į šalį. Parodęs tiems vyresniems studentams, kaip dirbu su tekstais, pasitraukiu iš kelio. Tai darau ne dėl savo požiūrio ar dėstyimo stebuklų – dažniausiai atsitinka taip, kad aš iš dalies pagrindžiu jų pačių traktavimo būdą, taip suteikdamas leidimą duoti valią savo mintims, ir jie duoda valią. Taip pat ir jaunesnieji studentai, bet jie dažnai labiau varžosi, nes visą gyvenimą būna praleidę klasėse ir auditorijose. Niekas taip nesuteikia intelektualinio pasitikėjimo savimi kaip savarankiškas gyvenimas.

Ar tie vyresnieji studentai genijai? Ne, nors keletas galėtų būti. Nėra jie visi ir uždari intelektualai, nors tokių ne vienas – žinote, tie tipai, kuriuos pravardžiuoja profesoriais, nes per pietų pertrauką mato juos skaitančius knygą. Bet, kad ir labiau ar mažiau protingi, jie skatina ir lavina mane – ne tik aš juos. Tad pamaniau būsiant ir daugiau tokių kaip jie. Štai tai grupei ir parašiau šią knygą.

Oi kaip klydau. Nors buvau ir teisus. Atsiliepė gana daug brandžių skaitytojų – kai kurie atitinka anksčiau pateiktą aprašymą, kiti buvo studijavę anglistiką, bet likę su jausmu, kad kažko trūksta, kad prasprūdo kažkoks esminis literatūros studijų elementas. Kartkarčiais gaudavau tokių skaitytojų el. laišką. Paskui, po kokių dvejų metų, šių atgarsių pobūdis pakito. Ėmiau gauti žinių iš anglistikos mokytojų. Ne dažnai, bet kartas nuo karto. Ir dar po kokio pusmečio ėmiau gauti gimnazistų laiškų. Mokytojai visi kaip vienas išsijusę gyūrė, dauguma moksleivių taip pat. Neapykantos pašto

gaudavau tik tiek, kad buvo aišku, jog niekas nesusimokė. Vienoje tinka-
moje viešinti žinutėje moksleivė teigė: „Nesuprantu, kas čia tokio. Viską,
kas parašyta jūsų knygoj, sužinojau devintoje klasėje.“ Atsakiau, kad jos
devintos klasės mokytojai norėčiau paspausti ranką. Pinigai negražinami.
Maždaug tuo metu nugirdau, kad knyga aptariama sustiprinto anglistikos
dėstymo interneto svetainėje.

Vėlesniais metais turėjau laimės bendrauti su mokytojais, moksleiviais
ir studentais iš įvairių šalies vietų. Jie teiravosi visokių dalykų: „Ką jūs X
teiginiu norėjot pasakyti?“; „Ar šią idėją galėčiau pritaikyti knygai, kurios
jūs neaptarėte?“ ir net – „Gal galite peržiūrėti mano darbo santrauką (arba
mano visą darbą)?“ Pirmieji du puikūs, pastarasis ne visai, nes stato mane
į nepatogią etinę padėtį. Vis dėlto malonu, kad manimi, nepažįstamu žmo-
gumi, taip pasitikima klausiant tokių dalykų.

Daug bendravau ir tiesiogiai. Per metus apsilankau keliose mokyklose,
klasėse kalbamės apie knygą ir kaip jie ja naudojami. Tie vizitai būna labai
malonūs ir beveik visada gaunu vieną kitą puikų klausimą. Suprantama,
tokiais asmeniniais apsilankymais pasiekiu tik tas vietas, į kurias per ke-
lias valandas galiu nuvažiuoti automobiliu, bet kartą nusigavau iki pat Fort
Tomo Kentukio valstijoje. Be to, per skaitmeninio amžiaus stebuklus su
moksleiviais galiu bendrauti elektroniškai. Diane Burrowes, akademinės
rinkodaros karalienė „HarperCollins“ leidykloje, dieną naktį galvoja, ko-
kiais naujais ir keistais būdais nukreipti mane ar bent mano skaitmeni-
nę versiją į klases nuo Naujojo Džersio ir Virdžinijos iki Flagstafo Arizonos
valstijoje. Ir, žinoma, atsiradus tokioms platformoms kaip skaiptas, tokie
apsilankymai tapo beveik kasdienybe.

Visu tuo laikotarpiu mane be galo stebino, kokie išradingi anglistikos
mokytojai, ypač sustiprinto dėstymo. Jie sumanė tokių šios knygos panau-
dojimo būdų, kokie man niekada nebūtų šovę į galvą, net jeigu būčiau
dėstęs ir tūkstantį metų. Klasėje kiekvienas moksleivis paskiriamas kurio
nors skyriaus tvarkytoju – jeigu Semui priklauso lietus ir sniegas, jis suku-
ria plakatą, paaiškinantį reikšmingus skyriaus elementus, ir kai tik skaitant
randama kritulių, Semas būna pasiruošęs aptarti jų implikacijas. Įtariu,

kad Semui nenuskilo ir tenka darbuotis daugiau negu bet kam kitam, bet gal jam patinka būti užsiėmusiam. Kitoje klasėje moksleiviai, pasidalinę į grupes, kuria filmukus, kurių kiekvienas turi įtraukti bent vieną knygos idėją. Mokslo metų pabaigoje surengiamos imitacinės „Oskaru“ įteikimo iškilmės, net su smokingais ir statulėlėmis (sakė, kad panaudojo sporto prizus). Nagi, tiesiog nuostabu. Daugelis šių projektų man labiausiai patinka tuo, kad moksleiviams suteikiama daug savarankiškumo. Spėju, jog vienas iš patrauklių knygos aspektų, kad joje nėra vadovėlio elementų – tai mokytojams leidžia naudotis ja savo nuožiūra, ir jie sumano daug įvairių dalykų. Savo ruožtu daugelis jų šį neribotumą perleidžia savo mokiniams, leisdami jiems kūrybiškai elgtis su tekstu teikiant savo įžvalgas.

Ar tai lėmė knygos populiarumą tarp mokytojų? Nežinau. Nustebau, kai pirmą kartą išgirdau, kad ji pritaikoma mokymo programai – mano mintys sukosi apie tai, kad juk čia visai nėra akademinų atributų (tokių kaip išnašos, komentarai ir klausimai skyriaus pabaigoje – beje, tokių dalykų visada nepakęsdavau), o struktūra padrika. Visą dėstymą suskirsčiau taip, kaip man atrodė drama, bet nepritaikiau naudoti pamokose. Tiesą sakant, nesu tikras, kas prasmingai panaudotina dėstant, nes pats dėstydamas šia knyga niekada nesinaudojau ir nesinaudosiu. Šiokia tokia išpažintis, ar ne? Nesinaudoju visai ne dėl perdėto kuklumo – šiuo niekada nebuvau apkaltintas. Priežastis tiesiog praktiška. Knygoje sudėta daugybė mano literatūrinių įžvalgų ir visi mano pokštai. Jeigu ją paversiu dėstymo priemone, man nebeliks ką veikti. Švietimo tikslas, kaip aš jį suprantu, – išlavinti studentus taip, kad jiems tavęs nebereikėtų, iš esmės, išsidarbinti... Bet šitaip išeičiau į pensiją staigiau, negu norėčiau.

Tad, išgirdęs, jog mokytojai šią knygą nurodo prie vasaros skaitinių, nemenkai nustebau. Tai, kad ji apsigyveno gimnazijose, liudija anglistikos mokytojų kūrybiškumą ir sumanumą. Jie dirba tokiais laikais, kai sakoma, kad niekas knygų nebeskaito, bet kažkaip savo mokiniams sugeba įdiegti skaitymo pomėgį. Dirba neįtikėtinai daug, kartais vienu metu taisy net 150 moksleivių rašinius – daugeliui universiteto profesorių vien pagalvojus apie tokį krūvį galva apsisuktų. Pasigėrėtinai dirbdami yra tikrai per

mažai gerbiami ir gauna visiškai nepakankamą atlygį. Vienas kolega pokštininkas, pastebėjęs mano dažnus apsilankymus mokyklose, sako, kad pats galėčiau rinktis, kurioje Amerikos gimnazijoje dėstyti. Jis, aišku, klysta. Nepasivyčiau ten jau dirbančių žmonių.

Anglistikos mokytojams, pavertusiems knyga „Skaityk literatūrą kaip profesorius“ sėkmės istorija, galiu tik nuoširdžiai dėkoti. Kad ši knyga tebėra apyvartoje, juolab rengiamas naujas leidimas, yra jūsų kaltė. Negaliu padėkoti kiekvienam asmeniškai, bet norėčiau padėkoti kai kuriems visos draugijos atstovams: Joyce Haner (dabar jau pensininkei) iš Okimoso gimnazijos (Mičigane) už daugelį vėlyvo vakaro diskusijų – ne kur kitur, o mažojo beisbolo salėje, taip pat už tai, kad iš Mičigano mokytojų mane pasikvietė pirmoji; Amy Anderson ir Billui Spruyttei iš Lapyro Rytų gimnazijos (Mičigane); Stacey Turczyn iš Powerso katalikų gimnazijos Flinte ir Gini Wozny iš „Redwoods“ akademijos Jurikoje (Kalifornijoje), – jie visi atsiuntė savo – ir savo moksleivių – patarimų bei pasiūlymų naujam leidimui. Per tuos metus tiesiog dešimtys kitų pateikė pasiūlymų asmeniškai arba el. paštu, ir kiekvienam iš jų nuoširdžiai dėkoju. Tai, ką jūs darote, yra daug svarbiau negu kokia nors knyga.

Šis leidimas pakeistas nedaug, bet, tikiuosi, reikšmingai. Mano susirūpinusiai sąmonei svarbiausia, kad galėjau pašalinti arba ištaisyti du ar tris baisius liapsusus. Ne, nesakysiu kokius. Jau gana, kad turėjau gyventi su jais, tai tikrai netrimituosiu apie savo kvailystę. Dar kai ką reikėjo nugludinti: nereikalingus žodžių ar frazių pasikartojimus, šen bei ten netinkamai pasirinktą žodį – įprastines erzinančias smulkmenas, dėl jų taip sunku skaityti savo darbą, į galvą lendant minčiai: „Juk tikrai galėjau parašyti geriau negu šitaip.“ Tačiau buvo ir turinio dalykų. Sutarta, kad skyrius apie soneto formą nesiderina prie visos knygos. Juk jame kalbama apie formą ir struktūrą, o likusioje knygos dalyje – apie figūratyvias reikšmes ir apie tai, kaip reikšmės nuo vieno objekto, veiksmo arba įvykio, esančių paviršiaus lygmenyje, nukrypsta prie ko nors kito kitame lygmenyje. Jeigu jums, kaip ir man, tas skyrius visada patiko, nesibaiminkite. Planuoju aptarti poeziją, galbūt elektroninės knygos pavidalu, tad po poros metų tas skyrius

pasirodys. Skyriai apie ligas, širdies ir kitokias, buvo sutrumpinti ir su-traukti į vieną – atrodė, kad čia tekstas per daug ištęstas.

Užtat pridėjau skyrių apie charakterizavimą ir apie tai, kodėl bičiulystė su protagonistais antriesiems smuikams blogai baigiasi. Dar vienas naujas aptarimas – apie viešųjų ir asmeninių simbolių skirtumus. Vienas iš esminių knygos principų – egzistuoja universali figūratyvos vaizdinijos gramatika, ir iš tikrųjų įvaizdžiai bei simboliai daug galios įgauna per kartojimą ir perinterpretavimą. Suprantama, rašytojai visada kuria ir naujas metaforas bei simbolius, šie jų kūryboje gali atsikartoti arba gali pasirodyti tik kartą ir paskui dingti iš akiračio. Abiem atvejais mums reikia šių anomalijų aiškini-mo strategijos, tad aš čia stengiuosi ją pateikti.

Be to, kaip kelią į tvirtesnį analitinį suvokimą, įtraukiau apmąstymus apie sąmoningą kliovimąsi savo skaitymo patirtimi ir apie tai, kaip suprasti skaitytojo svarbą kuriant literatūrines reikšmes. Mane stebina, kad moks-leiviai, studentai ir kiti skaitytojai, net ir aktyviai kurdami savo traktuotes, iš esmės į tekstus žiūri pasyviai. Laikas geriau save vertinti.

Žinoma, literatūra – judantis taikyns, ir nuo tada, kai maždaug prieš dešimtmetį pasirodė ši knyga, buvo išleista tūkstančių tūkstančiai knygų. Nors nėra reikalo kiekviename naujame leidime peržiūrėti visas nuoro-das ir pavyzdžius, panaudojau kelias iliustracijas iš naujesniųjų leidinių. Pastaraisiais metais poezijoje, grožinėje prozoje ir kūrybinėje negrožinėje literatūroje būta įspūdingų poslinkių, matomų ir tiems iš mūsų, kurie nesi-žavime paaugliais vampyrais arba Jane Austin romanus užpuolusiomis pa-baisomis ir parazitiniiais adaptavimais. „Pono Darsio antros eilės pusbrolio žmonai šerpetoja oda.“ Maždaug tokiais dalykais. Tačiau šias tendencijas atsveria ir įvairių žanrų pripažintų meistrų kūryba, ir talentingų naujokų pasirodymas, tokių kaip Zadie Smith, Monica Ali, Jessas Walteris, Colu-mas McCannas, Colmas Tóibínas, Margaret Atwood, Thomas Pynchonas, Emma Donoghue, Lloydas Jonesas, Adamas Fouldsas, Orhanas Pamukas, Téa Obrecht ir Audrey Niffenegger. Ir tai tik prozininkai. Kartais girdime, kad literatūra arba koks nors žanras mirė (labiausiai kliūva romanui), bet literatūra nemiršta ir nei „progresuoja“, nei „smunka“. Ji plečiasi, gausėja.

Kai atrodo, kad sustingo, išsivėpė, paprastai tai reiškia, kad mes patys jai skiriame per mažai dėmesio. Ar tai būtų negirdėta istorija apie garsaus rašytojo žmoną, ar apie įvairių rasių atvykėlius kintančioje Britanijoje arba Amerikoje, ar apie berniuką gelbėjimosi valtyje su tigrū, ar apie tigrą Balkanų kaime, ar apie žmogų ant lyno tarp bokštų dvynių, ir toliau pasakojamos naujos istorijos, taip pat senos istorijos su naujomis raukšlėmis. Jau vien tai skatina kas rytą keltis ir žiūrėti, kas atsitiks.

Kad jau kalbame padėkų tema, norėčiau išreikšti dėkingumą nepaprastai svarbiai gyventojų daliai. Susitikimai su besimokančiais žmonėmis mane visada įkvepia. Žinoma, pagal savo darbo pobūdį aš nuolat bendrauju su studentais, tiek su siekiančiais bakalauro laipsnio, tiek su magistrantais, ir šis bendravimas būna turiningas, visavertis, erzinantis, pakylėjantis, nuviliantis, o kartais tiesiog stebuklingas. Didelę šios grupės dalį sudaro studentai anglistai, bet dėl nuostabių bendrojo lavinimo reikalavimų gana daug susiduriu ir su kitų sričių studentais (ypač mėgstu biologus), ir jie visada atsineša kitokių įgūdžių, kitokių požiūrių ir kitokių klausimų. Jie mane verčia skirti daugiau dėmesio.

Jau kokius dešimt metų dažnai pabendrauju su vyresniųjų klasių moksleiviais, tokios patirties linkėčiau visiems – ne šiaip su gimnazistų amžiaus jaunuoliais, bet su paaugliais, būtent moksleiviais. Apie šią grupę daug prirašyta ir prikalbėta, daugiausia neigiamai: jie esą neskaito, nemoka rašyti, nesidomi juos supančiu pasauliu, nieko neišmano apie istoriją, mokslą, politiką ar ką tik norite. Kitaip sakant, tokie pat dalykai, kokie buvo sakomi apie paauglius, kai aš pats buvau paauglys. Esu beveik įsitikinęs, kad kada nors atkasime molio plytelę arba popiruso ritinį, kur išreikšti lygiai tokie patys jausmai. Neabejoju, kad iš dalies tai tiesa, kai kas visada buvo tiesa. Bet štai ką aš žinau apie gimnazistus iš tiesioginės patirties ir iš el. pašto. Jie mąstantys, susidomėję ir įdomūs, smalsūs, maištingi, žvelgiantys į ateitį, ambicingi ir darbštūs. Galėdami rinktis, daugelis renkasi didesnį krūvį ir didesnius sustiprintai dėstomų dalykų reikalavimus, nors galėtų pralįsti šiek tiek lengviau. Jie skaito. Daugelis skaito – ir skaito daug – to, ko programa nereikalauja. Jie rašo. Ne vienas siekia rašyti profesionaliai.

Kai jiems pasakai, kad iš rašymo beveik neįmanoma pragyventi ir, ko gero, ateityje bus dar sunkiau, jie vis tiek siekia tapti rašytojais. Žinau tai iš visų man užduodamų klausimų ir bendrų mūsų pokalbių. Ir kol yra jaunų žmonių, kurie domisi kalba, pasakojimu, poezija, rašymu, tol gyvuos literatūra. Gal ji persikels į skaitmeninę erdvę, gal sugrįš prie rankraščių, gal įgaus grafinio romano ar ekrano pavidalą, bet bus ir toliau kuriamà. Ir skaitoma.

Prieš porą metų kalbėjau ir skaičiau Grand Rapids. Vietinės apygardos moksleiviai atėjo gauti mano autografo knygoje. Ne toje knygoje, kuri ką tik pasirodė, o toje, kuri jiems pernai buvo skirta. Šioje knygoje. Nesuklyskite – šis renginys vyko pasibaigus mokslo metams, tad negalėjo pagerinti pažymio. Jie atėjo todėl, kad jiems patinka anglistikos pamokos, – o tai iš tikrųjų reiškia, kad patinka mokytoja, tas pamokas puikiai dėstanti, – ir todėl, kad šią knygą parašė žmogus, kuris (a) gyvena Mičigane, (b) atvažiuoja į jų miestą ir (c) dar nemiręs. Pastaruoju punktu aš esu retenybė tarp jų mokykloje skaitomų autorių. Atsineštos knygos buvo skaitytos. Netgi suskaitytos, daug pasibraukytos, įlaužtomis nugarėlėmis, atvipusiais viršelių kampais. Pora lyg buldozeriu pervažiuotos. Keli vaikai su variacijomis pasakė tokį teiginį, mano girdimą neretai: „Man sugedo nuotaika, kai pamačiau, kad paskirta knyga apie skaitymą, bet pasirodė, kad ji visai smagi / nebloga / puiki.“ Ir dėkojo man. Jie dėkojo man. Vos neapsiverkiau.

Kaipgi galėčiau nebūti dėkingas tai matydamas?

IŽANGA

KAIPGI JIS TAI PADARYS?

Ponas Lindneris? Tas mėmė?

Taigi, mėmė ponas Lindneris. O kaipgi, jūs manėt, atrodo velnias? Jeigu būtų raudonas, su uodega, ragais ir kanopomis, kiekvienas kvailys jam galėtų pasakyti „ne“.

Mes auditorijoje aptariame Lorraine Hansberry „Razina saulėje“ (*A Raisin in the Sun*; 1959)¹ – vieną geriausių amerikiečių dramaturgijos pjesių. Nepatiklūs klausimai radosi, kaip dažnai būna, man nekaltai prasitarus, kad ponas Lindneris gali būti velnias. Jangeriai, afroamerikiečių šeima, iš anksto sumokėjo dalį sumos už namą vien baltaodžių apgyventame miesto rajone. Poną Lindnerį, romiai atsiprašinėjantį žmogelį, kaimynystės

¹ Jeigu yra publikuotas lietuviškas kūrinio vertimas, rašomas tik lietuviškas jo pavadinimas. Išimtis: kai tai ne atskira knyga, o apsakymas, pjesė ar eilėraštis ir lietuviškas kūrinio pavadinimas truputį skiriasi, skliausteliuose paliekamas ir originalus pavadinimas. Kitais atvejais rašomas vertėjo išverstas pavadinimas, o skliausteliuose – originalus angliškas (XX ir XXI a. kūrinių). Ankstesnių laikų neverstos klasikos pavadinimai tik lietuviški, nes jie žinomi arba juos lengva susirasti. (Čia ir toliau – vertėjo pastabos.)

asociacija su čekiu rankoje pasiuntė išpirkti šeimos pretenziją į tą namą. Iš pradžių Volteris Ly Jangeris, protagonistas, drąsiai atmeta pasiūlymą, įsitikinęs, kad šeimos pinigai (gyvybės draudimo išmokos pavidalu, neseniai mirus jo tėvui) yra saugūs. Tačiau netrukus jis pamato, kad du trečdaliai tų pinigų pavogti. Staiga tas anksčiau atrodęs įžeidžiantis pasiūlymas ima atrodyti kaip finansinis išsigelbėjimas.

Sandėriai su velniu – sena Vakarų kultūros tema. Tarp šio tipo istorijų dominuojančios Fausto legendos visose versijose herojui siūloma kas nors, ko jam baisiausiai reikia, – galios, pažinimo arba greito kamuoliuko, kuriuo bus įveikta „Yankees“ beisbolo komanda, – tik jis turi atiduoti savo sielą. Šis modelis veikia nuo Elžbietos laikų Christopherio Marlowe „Dr. Fausto“ ir XIX a. Johanno Wolfgango von Goethės „Fausto“ iki XX a. Stepheno Vincento Benét apsakymo „Velnius ir Danielis Vebsteris“ bei miuziklo „Prakeikti jankiai“ (*Damn Yankees*). Hansberry versijoje ponas Lindneris, teikdamas pasiūlymą, nereikalauja Volterio Ly sielos – iš tiesų jis net nežino, kad jos reikalauja. O vis dėlto reikalauja. Volterį Ly galima išgelbėti iš piniginės bėdos, kurią jis užtraukė šeimai, – jam tereikia pripažinti, kad jis neturi lygių teisių su baltaodžiais gyventojais, nenorinčiais jo matyti kaip kaimyno, ir kad jo išdidumą, savigarbą, *tapatybę* galima nupirkti. Kas gi tai, jeigu ne sielos pardavimas?

Svarbiausias skirtumas tarp Hansberry faustiškojo sandėrio versijos ir kitų yra tas, kad Volteris Ly galiausiai atsispiria šėtono gundymui. Anksčiau variantai buvo tragiški arba komiški, priklausomai nuo to, ar kūrinio pabaigoje velnius sėkmingai pasiima sielą. Čia protagonistas psichologiškai padaro sandėrį, bet paskui pasižiūri į save bei į tikrąją sutarties kainą ir, laiku atsitokėjęs, atmeta velnio – pono Lindnerio – pasiūlymą. Galų gale pjesė, nors ir su ašaromis bei kančiomis, struktūriškai yra komiška, – kilusios tragiško nuopuolio grėsmės išvengiama, – ir Volteris Ly pakyla iki didvyrio statuso: grumdamasis su savo paties demonais ir išoriniu – Lindneriu, jis išsisuka nenupldamas.

•

Šitaip profesoriui bendraujant su studentais, kurių nors akimirką abi pusės nutaiso miną. Mano mina sako: „Ką, jūs neįkertat?“ Jų veidai išduoda: „Neįkertam. Ir manom, kad jūs čia išsigalvojat.“ Turime komunikacijos problemą. Iš tikrųjų skaitėme tą patį pasakojimą, bet naudojomes ne tomis pačiomis analizės priemonėmis. Jeigu literatūros auditorijoje esate praleidę laiko kaip studentas arba kaip profesorius, pažįstate šią akimirką. Kartais gali atrodyti, kad profesorius arba kuria interpretacijas iš nieko, arba rodo saloninius fokusus, tarsi analitinį rankų miklumą.

Iš tikrųjų yra visai ne taip – tiesiog profesorius, būdamas kiek labiau patyręs skaitytojas, per eilę metų įgudo vartoti tokią „skaitymo kalbą“ – tą, su kuria studentai dar tik supažindinami. Čia kalbu apie literatūros gramatiką – normų ir modelių [*patterns*], kodų ir taisyklių kompleksą, kurį išmokstame pritaikyti rašto kūriniai. Visos kalbos turi gramatiką – taisyklių sistemą, reguliuojančią vartoseną bei reikšmes, tai turi ir literatūros kalba. Žinoma, tai daugiau ar mažiau arbitralu, kaip ir pati kalba. Kaip pavyzdį imkime žodį „arbitralus“: pats savaime jis nieko nereiškia – tiesiog kažkada praeityje mes nusprendėme, kad jis reikš tai, ką dabar reiškia, ir taip yra anaip tol ne visose kalbose (japoniškai arba suomiškai šie garsai tebutų veblenimas). Taip ir dailėje: nusprendėme sutarti, kad perspektyva – eilė gudrybių, kuriomis dailininkai sukuria gelmės iliuziją, – yra geras ir tapybai esmingas dalykas. Tai įvyko Europoje Renesanso epochoje, bet kai XVIII a. susitiko Vakarų ir Rytų menas, japonų dailininkams ir jų auditorijai perspektyvos stygius tapyboje buvo nė motais. Niekam neatrodė, kad tai galėtų būti esminis vaizduojamojo meno aspektas.

Literatūra taip pat turi savo gramatiką. Jūs tai, aišku, žinote. Net jei ir nežinojote, iš ankstesnės pastraipos nutuokėte, kad tai ryškėja. Kaip? Per esė gramatiką. Mokate skaityti, o juk skaitydami, be kita ko, suprantate konvencijas, atpažįstate jas ir numatote padarinius. Kai kas nors pristato temą (literatūros gramatiką), o paskui nukrypsta prie kitų temų (kalbos, dailės, muzikos, šunų dresavimo – nesvarbu su kokiais pavyzdžiais, – pamatę vieną kitą, atpažįstate modelį), žinote, kad jis sugrįš prie pagrindinės temos ir

jai pritaikys šiuos pavyzdžius (na štai!). Ir jis tai padarė. Taigi, dabar mes visi patenkinti, nes konvencija panaudota, stebėta, pažymėta, numatyta ir įgyvendinta. Ko daugiau galima norėti iš pastraipos?

Na, kaip jau sakiau, kol čia smarkiai nenukrypau, taip yra ir literatūroje. Apsakymai ir romanai turi labai didelį konvencijų kompleksą: personažų tipai, siužeto ritmai, skyrių struktūra, žiūros taško ribotumas. Eilėraščiai turi daugybę savųjų, tarp jų forma, struktūra, ritmas, rimas. Taip pat pjesės. O dar yra konvencijų, peržengiančių žanrų ribas. Pavasaris iš esmės universalus. Kaip ir sniegas. Kaip ir tamsa. Ir miegas. Apsakyme, eilėraštyje ar pjesėje paminėjus pavasarį, mūsų vaizduotės padangėje iškyla tikra asociacijų gausa: jaunystė, pažadas, nauja gyvybė, ėriukai, strykčiojantys vaikai... ir dar, ir dar. O imdamiesi tolimesnių sąsajų, galime priėti prie abstraktesnių sampratų, kaip antai atgimimas, derlingumas, atsinaujinimas.

Gerai, tarkim, jūs teisus, ir yra konvencijų kompleksas, literatūros traktavimo raktas. Kaip aš galiu išmokti šiuos dalykus atpažinti?

Taip pat kaip nueinate į „Carnegie Hall“. Praktiškai.

Susidūrę su fikcijos tekstu, eiliniai skaitytojai sutelkia dėmesį, kaip ir dera, į pasakojimą ir personažus: kas yra šie žmonės, ką jie veikia, ir kokie nuostabūs arba baisūs dalykai jiems nutinka? Tokie skaitytojai pirmiausia, o kartais vien tik, skaitydami reaguoja emociniu lygmeniu – kūrinys veikia juos sukeldamas džiaugsmą arba pasibjaurėjimą, juoką arba ašaras, nerimą arba pakylėtą nuotaiką. Kitaip sakant, jie įsitraukia į kūrinį jausmingai ir instinktyviai. Siųsdamas leidyklai romaną, kartu su malda, tokio reagavimo lygmens kaip tik ir tikisi kone kiekvienas rašytojas, kada nors prisilietęs rašikliu prie popieriaus arba pirštais prie klaviatūros. Antra vertus, anglistikos profesorius skaitydamas irgi priims emocinę pasakojimo plotmę (mes galime nuvarvinti ašarą, mirus mažajai Nelei), bet daug jo dėmesio patrauks kiti romano elementai. Kaip atsirado šis poveikis? Ką šis personažas primena? Kur aš anksčiau mačiau šią situaciją? Ar to nesakė Dante (arba Chauceris, arba Merle'as Haggardas)? Jeigu išmoksime šitaip klausti, matyti literatūros tekstus pro tokius akinius, skaitysite ir suprasite literatūrą naujoje šviesoje, ji jums taps prasmingesnė ir teiks daugiau malonumo.